

79.



**LATVIJAS UNIVERSITĀTES  
MUZEJA SEKCIJA  
“ZINĀTŅU VĒSTURE  
UN MUZEOLOĢIJA”**

**Referātu tēžu krājums**

**Latvijas  
Universitātes  
starptautiskā  
zinātniskā  
konference**

2021. gada marts



**LATVIJAS  
UNIVERSITĀTE**

Latvijas Universitātes 79. starptautiskā zinātniskā konference. Latvijas Universitātes Muzeja sekcija "Zinātņu vēsture un muzeoloģija". Referātu tēžu krājums. Rīga: Latvijas Universitāte, 2021. 20 lpp.

Sastādītāja: Iveta Gudakovska

Literārais redaktors: Oskars Lapsiņš

Maketētāja: Andra Liepiņa

© Tēžu autori, 2021

© Latvijas Universitāte, 2021

ISBN 978-9934-18-673-8 (PDF)

DOI: <https://doi.org/10.22364/luszk.79.mzs.tk>

# SATURS

<b>Iveta Gudakovska</b> Priekšvārds .....	4
<b>Māris Baltiņš</b> Latvijas Universitātes mācībspēku sastāva pārmaiņas laikā no 1939. gada rudens līdz 1944. gada vasarai .....	5
<b>Rita Grāvere</b> Neiroķirurga Kārļa Arāja 1939. gada Zemgales antropoloģiskās ekspedīcijas dienasgrāmata .....	6
<b>Ivans Griņevičs</b> Latvijas-Polijas robežstacija “Zemgale” gadsimta garumā .....	7
<b>Zinta Haļzova</b> Mutvārdu vēstures avoti Latvijas publisko bibliotēku krājumos .....	8
<b>Daiga Jamonte</b> Profesora Paula Galenieka darbības liecības Latvijas Universitātes Muzeja Botānikas un mikoloģijas kolekcijās .....	9
<b>Iļona Jepsena</b> Bioloģijas institūta Botānikas laboratorijas pētījumu nozīme Latvijas botānikas attīstībā .....	10
<b>Kristīne Kuzņecova</b> “Nemierīgās” zinātnes cilvēks Gustavs Vanags .....	11
<b>Agnija Lesničenoka</b> Trimdas nacionālpolitisko procesu atspoguļojums Latvijas valsts arhīva dokumentos: BATUN piemērs .....	12
<b>Agrita Ozola</b> Deviņu Latvijas muzeju kolekcija: Sibīrijas vēstules uz bērza tāss .....	13
<b>Rūdolfis Rubenis</b> Latvijas Universitātes Muzeja LU Studentu akadēmisko mūža organizāciju apakškolekcija: unikālākie priekšmeti un nākotnes perspektīvas .....	14
<b>Rūdolfis Rubenis</b> Latvijas Universitātes studentu pagrīdes darbība vācu okupācijas laikā (1941–1944): Gustava Celmiņa un Ādolfā Šildes piemēri .....	15
<b>Mudīte Rudzīte, Māris Rudzītis</b> Hansa Šleša devums Latvijas malakofaunas izpētē .....	16
<b>Māris Rudzītis</b> Zemes bagātību pētīšanas institūta (1936–1946) materiāli Latvijas Universitātes Muzejā .....	17
<b>Mārtiņš Vesperis</b> Pirmā Vispasaules latviešu ārstu kongresa nozīme Paula Stradiņa Medicīnas vēstures muzejam .....	18
<b>Gunta Vilka</b> Frīdriha Candra piemiņas saglabāšana Latvijas Universitātes Muzejā .....	19
<b>Iļgonis Vilks</b> Nerealizētie Latvijas astronomisko observatoriju projekti .....	20

## PRIEKŠVĀRDS

Latvijas Universitātes 79. starptautiskās zinātniskās konferences Latvijas Universitātes Muzeja sekcijas trīs sesijas “Zooloģijas muzejam 100”, “Vēsturiskās liecības atmiņas institūciju krājumos” un “Pagātne sasaucas ar tagadni” notika 2021. gada 9., 16. un 23. martā tiešsaistē.

Sekcijas sesijas “**Zooloģijas muzejam 100**” organizācijai izvēlējamies jaunu formu. Sesijas dalībnieki iepazīnās ar Zooloģijas muzeja simts gadu pārmaiņu vēsturi, bet laikabiedru atmiņu stāsti, atsevišķi nozares speciālistu kolekciju raksturojumi videoierakstos rosināja sesijas dalībnieku domu apmaiņu par Zooloģijas kolekciju vēsturi, tagadni un attīstības perspektīvām.

Otrajā sesijā “**Vēsturiskās liecības atmiņas institūciju krājumos**” uzstājās deviņi referenti no dažādām atmiņas institūcijām: muzejiem, arhīva un bibliotēkas. Ziņojumi atklāja atsevišķu kolekciju un vēstures avotu, muzejisko priekšmetu saglabāšanas un izpētes rezultātus, vēsturisko liecību nozīmi pētnieciskās darbības un sabiedrības attīstības kontekstā.

Sekcijas trešajā sesijā “**Pagātne sasaucas ar tagadni**” noklausījāmies astoņus referentus no muzejiem un citām institūcijām. Referenti iepazīstināja ar jaunākajiem atklājumiem pētniecības darbā, kura pamats ir avoti dažādos atmiņas institūciju krājumos. Katrs ziņojums apliecināja, ka vēsturiskais zinātnes mantojums ne tikai atklāj zinātņu vēsturi, bet arī veido nākotnes pārmaiņas un attīstību.

Trijās sesijās nolasīto referātu galvenās tēzes šajā krājumā ir sakārtotas referentu uzvārdu alfabētiskā secībā. Latvijas Universitātes konferences sekcijas “Zinātņu vēsture un muzeoloģija” sesijās tiešsaistē piedalījās 90 dalībnieki, citiem interesentiem LU Muzeja interneta vietnes konferenču un semināru sadaļā ir pieejami sesiju norises videoieraksti un referentu prezentācijas.

**Iveta Gudakovska**

# LATVIJAS UNIVERSITĀTES MĀCĪBSPĒKU SASTĀVA PĀRMAIŅAS LAIKĀ NO 1939. GADA RUDENS LĪDZ 1944. GADA VASARAI

**Māris Baltiņš**

Latvijas Universitāte / Valsts valodas centrs, Rīga  
maris.baltins@vvc.gov.lv

**Tēmas aktualitāte.** Rakstot par Latvijas Universitātes mācībspēku sastāvu un tā pārmaiņām laikā līdz 1944. gada vasarai, kā galvenais uzziņu avots joprojām kalpo 1939. gadā publicētais divsējumu izdevums "Latvijas Universitāte divdesmit gados. 1919.–1939.". Šis pārmaiņas skāra visas fakultātes un tālu pārsniedz normālu paaudžu nomaiņas un akadēmiskās izaugsmes procesus. Apkopojošu materiālu par sarežģītajām un daudzveidīgajām norisēm augstskolas akadēmiskā personāla sastāvā turpmākajos gados trūkst, un tas rada grūtības ievērot precizitāti LU vēstures apcerējumos, kas aptver arī turpmākos piecus gadus. Situāciju sarežģītāku padara tas, ka arhīvos tikpat kā nav saglabājušies fakultāšu padomju sēžu protokoli par laiku pēc 1939. gada rudens.

**Darba mērķis.** Apkopot informāciju par mācībspēku skaita un sastāva pārmaiņām laikā no 1939./1940. akadēmiskā gada sākuma līdz 1943./1944. akadēmiskā gada beigām un atbilstoši konkrētajām vēsturiskajām norisēm piedāvāt šo personu iedalījumu grupās. Iespēju robežās ietvert arī ziņas par iesaistīto personu akadēmiskā statusa pārmaiņām.

**Materiāli un metodes.** Latvijas Vēstures arhīva 7427. fondā esošo dokumentu (it īpaši Universitātes padomes un Dekānu padomes) analīze, kā arī presē publicētu ziņu un konkrētām fakultātēm vai personībām veltītu rakstu sistematiska caurlūkošana, īpašu vērību veltot trimdas presē publicētajām aculiecinieku liecībām.

**Rezultāti.** Atbilstoši analizējamajam materiālam mācībspēku pārmaiņas hronoloģiski iedalāmas šādi:

- Jelgavas Lauksaimniecības akadēmijas darbības uzsākšana 1939. gada 1. jūlijā;
- vācbaltu izceļošana 1939. gada rudenī;
- jaunu mācībspēku piesaiste 1940. gada pavasarī, lai aizpildītu esošās vakances;
- padomju okupācijas varas īstenotā abu teoloģijas fakultāšu un Filoloģijas un filozofijas fakultātes filozofijas nodaļas likvidācija;
- vietējas cilmes jaunu mācībspēku piesaiste 1940./1941. akadēmiskajā gadā;
- no PSRS atsūtīto mācībspēku iekļaušana akadēmiskajā vidē;
- vācbaltu pēcizceļošana 1941. gada februārī un martā;
- augstskolas bijušo un esošo docētāju deportācijas 1941. gada 14. jūnijā;
- iepriekšējā akadēmiskajā gadā pieņemto mācībspēku un padomju varai simpātizējošu docētāju atļaušana 1941. gada vasarā atbilstoši vācu okupācijas iestāžu prasībām;
- jaunu mācībspēku piesaiste 1941./1942. akadēmiskajā gadā, lai aizpildītu esošās vakances;
- ierobežota izceļojušo mācībspēku atgriešanās;
- no Vācijas atsūtīto vai atbraukušo mācībspēku piesaiste LU darbā 1942. un 1943. gadā;
- jaunāko mācībspēku piespiedu mobilizācija (sākot ar 1943. gada pavasari);
- vācu varas iestāžu veicināta mācībspēku izbraukšana no Latvijas.

**Secinājumi.** Par minētajām pārmaiņām mācībspēku sastāvā daudzkārt pieejama tikai skopa informācija, kas daudzos gadījumos neļauj noskaidrot datus par šīm personām (it īpaši par daudziem 1940./1941. akadēmiskajā gadā piesaistītajiem docētājiem).

# NEIROĶIRURGA KĀRĻA ARĀJA 1939. GADA ZEMGALES ANTROPOLOĢISKĀS EKSPEDĪCIJAS DIENASGRĀMATA

**Rīta Grāvere**

Paula Stradiņa Medicīnas vēstures muzejs, Rīga  
rita\_gravere@inbox.lv

**Ievads.** 1939. gada 24. maijā Latvijas Universitātes Medicīnas fakultātes studentam Kārlim Arājam (1915–2005) izsniedza apliecību ar norādi, ka viņam uzdots vadīt radurakstu vākšanas, iedzīvotāju novērošanas, mērīšanas un fotografēšanas darbus 1939. gada jūnijā un jūlijā Bērzmuižas, Līvberzes un Šipeles pagastos. Līdz mūsdienām saglabājusies tikai neliela daļa no neiroķirurga Kārļa Arāja 1939. gada Zemgales antropoloģiskās ekspedīcijas laikā rakstītajām lauku dienasgrāmatām, jo lielāko daļu pirmajā padomju varas gadā (1940–1941) nācās iznīcināt, lai neciestu Latvijas Brīvības cīņu dalībnieki.

**Darba mērķis.** Izvērtēt un aktualizēt K. Arāja sniegtās liecības par aptaujātajiem cilvēkiem, viņu nostāstiem un dažādām sadzīves un kultūras īpatnībām, lai kontekstā ar ekspedīcijas zinātniskajiem materiāliem sniegtu pilnasinīgu antropoloģiskās ekspedīcijas ainu.

**Materiāli un metodes.** K. Arāja 1939. gadā rakstītā dienasgrāmata, laikraksta “Brīvās Zemes” korespondenta K. Karuļa viesošanās laikā iegūtās ziņas, Rīgas Stradiņa universitātes Anatomijas muzeja krājumā esošās ekspedīcijas anketu dati apkopoti kopējā vēsturiski salīdzināmā aspektā.

**Rezultāti.** 1939. gada 5. jūnija rītā ekspedīcija ar vilcienu ieradās Līvberzes stacijā. 6. jūnijā sākās Bērzmuižas pagasta iedzīvotāju antropoloģiskā aptauja un mērīšana Bērzes pagasta centrā – pagastmājā, kooperatīvā un pienotavā. Dalībnieki bija informēti, ka uz māju nosaukuma norādes blakus mājas vārdam uzzīmēta četrlapu āboliņa lapa nozīmē, ka mājas saimnieks ir Zemnieku savienības biedrs un ka tajās viņi būs laipni gaidīti. Ieraksti dienasgrāmatā liecina, ka seno zemgaļu pēcteči bijuši ļoti laipni, atsaucīgi un viesmīlīgi visu ekspedīcijas laiku.

**Secinājumi.** Unikāls, patiess, nepretenciozs vēstures avots, kas, neskatoties uz tā fragmentāro raksturu, atklāj līdz šim nezināmus aspektus Zemgales 30. gadu beigu iedzīvotāju raksturā un attieksmē, kas radās, īstenojot Latvijas Universitātes profesora anatomā Jēkaba Prīmaņa (1892–1971) pirmās latviešu ģenētiskās bankas izveidi Latvijā, apjautājot iedzīvotājus mobilitātes, demogrāfijas, paaudžu atšķirību, veselības un iedzimtības, identitātes un integrācijas jautājumos. 2004. gada 17. martā, atjaunojot agrāk rakstīto, K. Arājs dienasgrāmatā rakstīja: “Mainījās vienīgi vietas, cilvēki un notikumi. Mēs trīs mērītāji bijām tie paši. Tikai nav vairs dienasgrāmatas aprakstu. Ir tikai atmiņas.”

# LATVIJAS-POLIJAS ROBEŽSTACIJA “ZEMGALE” GADSIMTA GARUMĀ

Ivans Griņevičs

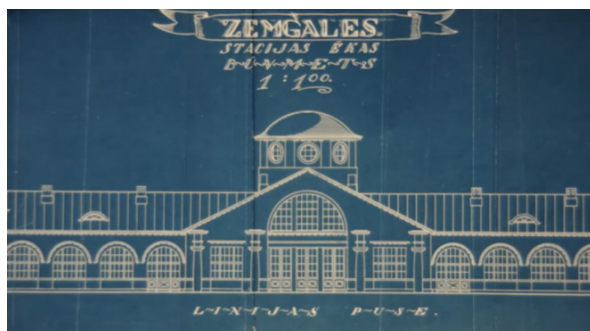
Biedrība “Inflanty”, Rīga  
biedriba\_inflanty@inbox.lv

**Ievads.** 2022. gadā Daugavpils novada Demenes pagasta apdzīvota vieta Zemgale ar koordinātām 55°42'51.7"N 26°28'11.5"E svin savu simtgadi. Šeit atrodas mākslas pieminekļi – Zemgales Svētā Krusta pagodināšanas Romas katoļu baznīca un Zemgales vidusskola. Romas katoļu Rīgas metropolijas Jelgavas diecēzes draudzes baznīca atrodas agrākajā stacijas ēkā. 1922. gada 9. septembrī Latvijas dzelzceļu galvenais direktors K. Bļodnieks un ekspluatācijas direktors T. Dumpis ar rīkojumu Nr. 291. izsludināja, ka 17. kilometrā no Kalkunu stacijas jaunuzbūvējamā stacija nosaukta “Zemgale”.<sup>1</sup>

**Darba mērķis.** Radīt akadēmiskas zināšanas par Latvijas-Polijas robežstacijas “Zemgale” izveidošanu, likvidāciju un transformāciju gadsimta garumā.

**Materiāli un metodes.** Latvijas Republikā mūsdienās dzelzceļa vēstures izpētes centrs ir Latvijas dzelzceļa vēstures muzejs, kas nodrošina dzelzceļa staciju vēstures pētniecību. Šeit apkopots materiāls par dzelzceļa staciju ekspluatācijas un izbūves vēsturi. Mājaslapā *periodika.lv* ir pieejama hronoloģiskā informācija par robežstaciju “Zemgale”. Pētījuma izstrādē lietota sinhronā metode – sinhronizācijai pakļauti vēstures avoti, kas radīti hronoloģiskajos ietvaros.

**Rezultāti.** Vēstures muzeja un Latvijas periodikas materiāli ļauj izsekot Latvijas-Polijas jaunuzbūvējamās robežstacijas tapšanai, attīstībai, likvidācijai un stacijas ēkas transformācijai par baznīcu. Dzelzceļa stacijas darbinieku bērniem 1934.–1936. gadā uzcelta skolas ēka, kur tagad atrodas Zemgales vidusskola. Man bija gods šo skolu absolvēt, pasniegt skolēniem ceļu satiksmes noteikumus, automācību<sup>2</sup> un novērot stacijas likvidāciju.



Attēls. Zemgales stacijas ēkas būvmeta fragments 1:100

**Secinājumi.** Gadsimta garumā pie Latvijas dienvidu robežas uz stipriem pamatiem stāv ēka (sk. att.), kuru projektējis arhitekts Jānis Neija un kuras darbus vadījis uzņēmējs P. Meļņikovs.

Dzelzceļa stacijas “Zemgale” ēka kļuvusi par Romas katoļu baznīcu.

<sup>1</sup> Rīkojums Nr. 291. Staciju nosaukumi. *Valdības Vēstnesis*, Nr. 204, 1922, 12. sept., 1. lpp.

<sup>2</sup> Griņevičs, Ivans. Atgriezās ar uzvaru. *Avangards*, Nr. 14, 1987, 31. janv., 3. lpp.

# MUTVĀRDU VĒSTURES AVOTI LATVIJAS PUBLISKO BIBLIOTĒKU KRĀJUMOS

Zinta Halzova

Rīgas Centrālā bibliotēka / Latvijas Kultūras akadēmijas Latvijas Kultūras koledža, Rīga  
zinta.halzova@riga.lv

**Temata aktualitāte.** Publiskās bibliotēkas līdzās citām atmiņas institūcijām – arhīviem, muzejiem, citām kultūras, izglītības un pētniecības iestādēm – uzkrājušas nozīmīgu pieredzi mutvārdu vēstures avotu (interviju) kolekciju veidošanā. Mutvārdu vēstures avotu vākšana, kvalitatīvu kolekciju veidošana un pieejamības nodrošināšana ir viens no Latvijas publisko bibliotēku novadpētniecības darba virzieniem. No vecākās paaudzes dzīvesstāstiem, atmiņu stāstiem tiek iegūtas unikālas liecības un fakti par sabiedriskās un kultūras dzīves norisēm novadā, apkaimē, novadnieku dzīvi, likteņiem, novada un apkaimes dabu, vēsturiskiem notikumiem. Latvijas publisko bibliotēku mutvārdu vēstures avotu kolekcijas pieejamības jautājums īpaši aktualizējies pēdējā gada laikā, kad Covid-19 pandēmijas ietekmē bibliotēku krājumi klātienē nav pieejami. Lai mutvārdu avotus padarītu pieejamus plašakai sabiedrībai, gan jādoma par dzīvesstāstu digitalizāciju un datubāzu veidošanu, gan jāturpina esošo kolekciju papildināšana.

Mutvārdu vēsture kā pētniecības metode un avotu krājums sākusies ar “Cilvēkarhīva” programmu Latvijas Kultūras fondā 1988. gadā. Straujā biogrāfisko pētījumu attīstība ļāva “Cilvēkarhīva” sabiedrisko programmu ievirzīt zinātniskā guļņē un kopš 1992. gada turpināt kā pētniecisku projektu. Paraugš tika aizgūts no Mutvārdu vēstures arhīva (*Oral History Archive*) Britu bibliotēkā Londonā.<sup>3</sup> “Cilvēkarhīva” rakstīto atmiņu apkopojums deponēts LU Akadēmiskās bibliotēkas Rokrakstu un retumu nodaļā, un pirmie dzīvesstāstu audio ieraksti veido pamatu Nacionālās mutvārdu vēstures pētījumam un krājumam.<sup>4</sup>

Līdzās Nacionālās mutvārdu vēstures pētījumam auga un attīstījās citi pētnieciskie centri, krājumi, kolekcijas, kuru uzdevums bija ne tikai krāt, apkopot un intervēt, bet arī pētīt, dalīties zināšanās un apmācīt mutvārdu vēstures metodikā. Šajā procesā aktīvi iesaistījās arī Latvijas publiskās bibliotēkas. Jaunas iespējas pavēra tehnika (audio, video ieraksti, datori). Tika piesaistīti projektu līdzekļi, lai mutvārdu liecību krājumus varētu digitalizēt, kā arī radīt iespēju iepazīties ar kolekcijām tiešsaistē.

**Darba mērķis.** Iepazīstināt ar Latvijas publisko bibliotēku tiešsaistes mutvārdu vēstures avotu (interviju) kolekcijām – dzīvesstāstiem, atmiņu stāstiem, kā arī raksturot mutvārdu vēstures avotu formātus.

**Materiāli un metodes.** Analizētas Latvijas reģionu galveno bibliotēku mājaslapas un tajās tiešsaistē pieejamie digitālie mutvārdu vēstures resursi.

**Rezultāti.** Latvijas publiskās bibliotēkas tiešsaistē plašai sabiedrībai piedāvā mutvārdu vēstures liecību kolekcijas – dzīvesstāstus un atmiņu stāstus. Intervijas var noklausīties (audio formātā). Dažas bibliotēkas piedāvā arī video formātu. Interviju pierakstus iespējams arī izlasīt.

**Secinājumi.** Dzīvesstāsti un atmiņas glabā autoru uzkrāto pieredzi un sniedz unikālu informāciju par laiku, vietu, vēsturiskiem notikumiem un cilvēkiem. Mutvārdu vēstures avoti Latvijas publisko bibliotēku krājumos ir nozīmīga vēstures mantojuma sastāvdaļa.

<sup>3</sup> Mutvārdu pētniecības centri Latvijā. [Pieejams: <https://mutvarduvesture.lv/mv-latvija/>]

<sup>4</sup> Mutvārdu pētniecības centri Latvijā. [Pieejams: <http://www.dzivesstasts.lv/lv/free.php?main=502>]



# PROFESORA PAULA GALENIEKA DARBĪBAS LIECĪBAS LATVIJAS UNIVERSITĀTES MUZEJA BOTĀNIKAS UN MIKOĻĢIJAS KOLEKCIJĀS

**Daiga Jamonte**

Latvijas Universitātes Muzejs, Rīga  
daiga.jamonte@lu.lv

**Ievads.** Atzīmējot izcilā latviešu botāniķa profesora Paula Galenieka (1891–1962) jubileju, Latvijas Universitātes (LU) Muzejs aktualizēja profesora mantojumu, kas glabājas muzeja botānikas un mikoloģijas kolekcijās Galenieku mantojuma apakškolekcijā. P. Galenieka zinātniskā darbība bija cieši saistīta ar Latvijas Universitāti kopš tās dibināšanas, aptverot laikposmu no 20. gs. 20. līdz 50. gadiem un sniedzot liecības par botānikas zinātnes attīstību četrdesmit gadu garumā.

**Darba mērķis.** LU Muzejā glabātie P. Galenieka materiāli tika sakārtoti un ievadīti LU Muzeja datubāzē. Apakškolekcijas sistematizēšana ļāva veikt pārskatu par LU Muzejā saglabātajiem P. Galenieka materiāliem, kas kalpo botānikas vēstures pētniekiem turpmākā darbā. Apakškolekcijas analīze deva iespēju apzināt materiālu grupas, kuras būtu vēlams papildināt, veidojot iespējami pilnīgu un daudzveidīgu liecību kopu.

**Materiāli un metodes.** Darba izstrādei tika izmantoti Galenieku mantojuma apakškolekcijas materiāli. Apakškolekcijā tika iekļauta 331 krājuma vienība, kas sistematizēta pēc izvēlētiem parametriem, un matemātiski iegūts pārskats par dažādu tipu materiālu īpatsvaru apakškolekcijā.

**Rezultāti.** Ar P. Galenieka darbību saistītie materiāli apakškolekcijā veido divas lielas grupas – fotomateriāli un rakstītie materiāli. Fotouzņēmumu vairums ir reprodukcijas, tematiskajā ziņā lielākā daļa ir saistīti ar darbību Latvijas Universitātē. Lielākās fotouzņēmumu grupas ir profesora 70 gadu jubilejas svinības LU un P. Galenieka organizētā ekskursija – prakse Kaukāzā 1954. gadā. LU Muzeja krājumā ir ļoti maz vizuālo liecību par P. Galenieka darbību ārpus Latvijas Universitātes. Esošie fotomateriāli prasa turpmāku izpēti, lai veidotu pilnīgāku to aprakstu.

Rakstīto materiālu lielāko grupu veido P. Galenieka manuskripti, no kuriem tikai trīs ir kopijas, pārējie – oriģināli. Starp tiem īpaši izceļams ir izdevuma “Latvijas PSR flora” manuskripts, pārējie ir avoti, ko profesors izmantojis pētnieciskajā, pedagoģiskajā un sabiedriskajā darbībā. Kolekcijā ir tikai trīs dokumentu kopijas, no kuriem nozīmīgākais ir Stokholmas Ģeologu apvienības ielūgums iestāties tajā.

Atsevišķi skatāms ir P. Galenieka herbārijs, kas iekļauts LU Muzeja herbārijā. Vairums zinātnieka vākuma ir iekļauts *Herbarium Latvicum* (starptautiskais kods RIG II). Disertācijas “Latvijas rozes” laikā ievāktie paraugi veido nozīmīgu *Herbarium Latvicum* rožu herbāriju daļu, atsevišķas sugu varietātes pārstāvētas tikai ar šiem paraugiem.

LU Muzejā saglabātā herbārija nozīmi vairo tas, ka tā profesora herbārija daļa, kas glabājas Jelgavas Lauksaimniecības akadēmijā (tagad – Latvijas Lauksaimniecības universitāte), gāja bojā 1944. gadā Jelgavas bombardēšanas laikā.

**Secinājumi.** P. Galenieka darbības liecības LU Muzeja botānikas un mikoloģijas kolekcijās veido trīs grupas – fotomateriāli, rakstītie materiāli un herbārijs. Herbārijs ir iekļauts LU Muzeja herbārijā. Lai materiālu kopa būtu visaptveroša, trūkst dokumentu, to kopiju un privātās dzīves, personību raksturojošu liecību. Galenieku mantojuma apakškolekcijas nozīmīgāko daļu veido profesora manuskripti, kas ir bagātīgs materiāls viņa darbības detalizētākai pētniecībai.

# BIOĻĢIJAS INSTITŪTA BOTĀNIKAS LABORATORIJAS PĒTĪJUMU NOZĪME LATVIJAS BOTĀNIKAS ATTĪSTĪBĀ

**Ilona Jepsena**

neatkarīga pētniece, Rīga  
ilona.jepsena@gmail.com

**Ievads.** Šim pētījumam izvēlēta Bioloģijas institūta Botānikas laboratorijas zinātniskā darbība un to virzošās personības 70 gadu garumā. Lielais šajā posmā paveiktā darba apjoms un uzkrātais fakto materiāls lika aizdomāties par tā potenciālu turpmāko pētījumu attīstībā.

**Pētījuma mērķis.** Parādīt pētnieciskā darba nepārtrauktības un pētnieku pēctecības nozīmi liela apjoma datu radīšanā, kas dotu iespēju izdarīt secinājumus par dabas procesu dinamiku nākamo paaudžu pētniekiem.

**Materiāls un metodika.** Pētījumā izmantoti arhīvu materiāli no Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts arhīva, Latvijas Vēstures arhīva un Latvijas Zinātņu akadēmijas arhīva. Izmantoti arī literatūras avoti, sastādīta laboratorijas nozīmīgāko darbu bibliogrāfija. Papildus veiktas intervijas ar laikabiedriem, laboratorijas darbiniekiem.

**Rezultāti.** Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas Bioloģijas institūts dibināts 1951. gadā. Viens no tā jaunizveidotajiem sektoriem bija botānikas un dārzkopības sektors. No 1951. līdz 1973. gadam laboratoriju vadīja bioloģijas doktore, LPSR Zinātņu akadēmijas korespondētājocekle Gali Sabardina.<sup>5</sup>

No 1951. līdz 1965. gadam līdztekus citiem darbiem tika veikta Latvijas veģetācijas kartēšana un pļavu un ganību fitocenožu izpēte. Līdz ar to mūsdienās ir pieejams Latvijas veģetācijas apraksts, kas fiksēts laikposmā no 1952. līdz 1965. gadam. Tas ir laiks pēc zemes nacionalizācijas, kolektīvo saimniecību izveides, laiks, pirms sāka plaša zemju meliorācija, lauksaimniecības ķimizācija un intensifikācija.

No 1973. līdz 1992. gadam Botānikas laboratoriju vadīja valsts emeritētā zinātniece bioloģijas doktore Laima Tabaka. Kopš 1970. gada laboratorijas galvenā tēma bija Latvijas vaskulāro augu floras izpēte, tika fiksēts Latvijas floras un veģetācijas stāvoklis padomju saimniekošanas sistēmā. Savākts 160 000 eksemplāru liels herbārijs (LATV). Sakrāts materiāls Latvijas vaskulāro augu floras izstrādāšanai. Paralēli visus šos gadus tika gatavots zinātniskais pamatojums dabas aizsardzībai – aizsargājamo sugu saraksti, Sarkanā grāmata, veikta īpaši aizsargājamo teritoriju floras un veģetācijas izpēte.

No 1992. līdz 2015. gadam laboratoriju vadīja *Dr. biol.* Viesturs Šulcs, tad – *Dr. biol.* Ieva Roze (2015–2018) pašlaik – *Dr. biol.* Ieva Akmane. 1993. gadā Bioloģijas institūts tika nodots Izglītības un zinātnes ministrijas pārziņā (Latvijas Republikas Ministru Padomes lēmums Nr. 398, 20.07.93.) un līdz 2015. gadam reorganizēts par LU pamatstruktūrvienību (LU Senāta lēmums Nr. 231, 2015). Botānikas laboratorija turpina darbu. Kopš 1999. gada V. Šulca redakcijā tiek izdoti “Latvijas vaskulāro augu floras” izdevumi, plānota Latvijas Sarkanās grāmatas revīzija.<sup>6</sup>

**Secinājumi.** Botānikas laboratorija ir pētnieku botāniķu grupa, kas, saglabājot pēctecību, kopš 1951. gada strādā zinātniski pētnieciskā iestādē – Bioloģijas institūtā. Tajā tika izveidota sava pētnieku skola. Botānikas laboratorijā savākts materiāls Latvijas dabas procesu attīstības novērtēšanai, botānikas pētījumu veikšanai un inovācijai.

<sup>5</sup> Latvijas Nacionālais arhīvs. Latvijas valsts arhīvs. Fonds: LR Izglītības un zinātnes ministrija. LU Bioloģijas institūts. Atskaites par zinātniski pētnieciskā darba rezultātiem 1951–1992. 2367-1

<sup>6</sup> Avots: [https://lv.wikipedia.org/wiki/Latvijas\\_Universitātes\\_Bioloģijas\\_institūta\\_Botānikas\\_laboratorija](https://lv.wikipedia.org/wiki/Latvijas_Universitātes_Bioloģijas_institūta_Botānikas_laboratorija)

# “NEMIERĪGĀS” ZINĀTNES CILVĒKS GUSTAVS VANAGS

**Kristīne Kuzņecova**

Latvijas Universitātes Muzejs, Rīga

kristine.kuznecova@lu.lv

**Ievads.** 2021. gada 10. martā apritēja 130 gadi kopš izcilā latviešu ķīmiķa organiķa Gustava Vanaga dzimšanas dienas. Par godu šim notikumam Latvijas Universitātes Muzejā notika vairākas publicitātes aktivitātes. Profesora G. Vanaga memoriālais rakstāmgalds Latvijas Ķīmijas vēstures muzejā Kronvalda bulvārī 4, Rīgā, izvēlēts par Latvijas Universitātes Muzeja mēneša priekšmetu, tas tika attēlots virtuālajā izstādē, kuras ievadam uzņemts informatīvs video. G. Vanaga biogrāfija publicēta Latvijas Universitātes Muzeja tīmekļa vietnē rubrikā “Neaizmirstamās biogrāfijas” un prezentēta LU 79. starptautiskās zinātniskās konferences “Zinātņu vēsture un muzeoloģija” sekcijas sesijā “Vēsturiskās liecības atmiņas institūciju krājumos”.

**Darba mērķis.** Apzināt Latvijas Ķīmijas vēstures muzeja krājumā un citos informācijas avotos pieejamo informāciju par G. Vanaga dzīves gaitu un sasniegumiem ķīmijā un prezentēt to apkopotā veidā.

**Materiāli un metodes.** Darba gaitā izpētīti ar G. Vanagu saistīti informatīvi materiāli un priekšmeti Latvijas Ķīmijas vēstures muzeja krājumā un 4 biogrāfiski izdevumi par profesoru G. Vanagu:

- Jāņa Paegļa sastādītā biobibliogrāfija “Akadēmiķis Gustavs Vanags” (1961);
- krājums “Gustavs Vanags dzīvē un darbā” (redakcijas kolēģija ar atbildīgo redaktoru Solomonu Hilleru, 1969);
- Andra Strakova sastādītais prospekts “Profesors Gustavs Vanags, 1891.–1965.” (1991);
- rakstu krājums “Gustavs Vanags un organiskā ķīmija Latvijā” (Jāņa Stradiņa redakcijā, 2005).

**Rezultāti.** Iegūtā informācija apkopota tematiskās kategorijās: bērnība un jaunība, studijas, akadēmiskā darbība, zinātniskais darbs, ģimene, intereses ārpus ķīmijas, piemiņa, atmiņas par G. Vanagu.

**Secinājumi.** Akadēmiķis Gustavs Vanags sniedzis lielu ieguldījumu organiskās ķīmijas izpētē un jaunu pētnieku audzināšanā. Pētījumos iegūtas bioloģiski aktīvas vielas ar asins antikoagulantu īpašībām<sup>7</sup>, doti pamati bioloģiski aktīvo vielu sintēzei, kuras izmantotas lauksaimniecībā grauzēju apkarošanai<sup>8</sup> un medicīnā epilepsijas ārstēšanai<sup>9</sup>. G. Vanaga audzēkņi bijuši Emīlija Gudriniece, Edmunds Lukēvics, Imants Meirovics, Ojārs Neilands, Velta Zelmene un citi ievērojami ķīmiķi.<sup>10</sup> Gustavs Vanags ir atstājis lielu iespaidu uz organiskās ķīmijas nozari un cilvēkiem tajā. 130. dzimšanas diena ir piemērota iespēja šo iespaidu apkopot un aktualizēt.

<sup>7</sup> Duburs, G. Profesora Gustava Vanaga devums zinātnē. *Gustavs Vanags un organiskā ķīmija Latvijā*. 2005, 46. lpp.

<sup>8</sup> Turpat, 47. lpp.

<sup>9</sup> Turpat, 48. lpp.

<sup>10</sup> Strakovs, A. Bibliogrāfiskās ziņas par G. Vanaga audzēkņiem. *Profesors Gustavs Vanags, 1891.–1965*. 1991, 17.–21. lpp.

# TRIMDAS NACIONĀLPOLITISKO PROCESU ATSPUGUĻOJUMS LATVIJAS VALSTS ARHĪVA DOKUMENTOS: BATUN PIEMĒRS

**Agnija Lesničenoka**

Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts arhīvs, Rīga  
agnija.lesnicenoka@arhivi.gov.lv

**Ievads.** Pēc Otrā pasaules kara rietumvalstīs izveidojās latviešu trimda, kas vairākus gadu desmitus uzturēja pārliecību par Latvijas neatkarības atjaunošanu un nacionālās identitātes saglabāšanu. Šī pārliecība izteikti izpaudās gan latviešu kultūras uzturēšanā, gan dažādās politiskās aktivitātēs, vēšot pasaules uzmanību uz Latvijas un pārējo Baltijas valstu okupācijas faktu. Pēc Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanas vairākas Latvijas atmiņu institūcijas sāka saņemt trimdā radītās dokumentārās vēstures liecības. Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts arhīvā glabājas lielākā daļa Latvijā nonākušo trimdas dokumentu – tie ir tūkstošiem sabiedrisko darbinieku un organizāciju dokumenti, kas ir neapgūti un joprojām gaida pētniekus. Viens no Latvijas Valsts arhīva apjomīgākajiem jaunieguvumiem ir lielākās trimdas baltiešu organizācijas BATUN (*Baltic Appeal to the United Nations*) arhīvs, kas uzkrāts Ņujorkā, ASV, no organizācijas pirmajiem aizmetņiem 1965. gadā līdz šā gadsimta sākumam. Arhīvs ir unikāls, jo atspoguļo BATUN 25 gadu garumā veikto darbu ANO dalībvalstu lobēšanā Ņujorkā, Ženēvā un Eiropas valstu ārlietu ministrijās par okupēto Baltijas valstu jautājumu un cilvēktiesībām.

**Pētījuma mērķis** ir ar koncentrētu BATUN darbības pārskatu un galvenajām robežšķirtnēm atspoguļot BATUN dokumentārā mantojuma lomu trimdas nacionālpolitisko procesu atainojumā un Latvijas neatkarības atjaunošanā.

**Materiāli un metodes.** Pētījumā izmantots LNA LVA F.2944 (Baltiešu aicinājums Apvienotām Nācijām (BATUN) /ASV/). Dokumentu pētniecības gaitā lietota kontentanalīze, vēsturiski ģenētiskā metode.

**Secinājumi.** Dokumentu izpētes gaitā tika secināts, ka BATUN centieni panākt Baltijas valstu jautājuma iekļaušanu ANO dienaskārtībā vai citādi ietekmēt ANO dalībvalstu lēmumus bija nesekmīgi. Tikai atsevišķos gadījumos izskanējušas atsauces uz Baltijas jautājumu, kas skāra lielākoties pret baltiešu disidentiem vērstos cilvēktiesību pārkāpumus un PSRS agresīvo ģeopolitiku kopumā. BATUN darbība iedalāma 4 būtiskās robežšķirtnēs, kas ietekmēja BATUN darbības raksturu un galvenos rezultātus. 1. – mēģinājumi panākt, lai Baltijas valstu jautājumu izskatītu ANO Dekolonizācijas komitejā; 2. – cilvēktiesību aizsardzība un delegātu lobēšana, kas pulcējās gadskārtējās ANO Cilvēktiesību komisijas sesijās Ženēvā; 3. – 1983. gadā pieņemtā Eiropas rezolūcija Baltijas jautājumā un Eiropas ārvalstu ministriju lobēšana; 4. – sadarbība ar Baltijas valstu neatkarības kustībām pēc 1989. gada. BATUN darbības tieša ietekme konstatēta vienīgi pēc Baltijas valstu neatkarības atjaunošanas. Pateicoties gadu gaitā uzkrātajai pieredzei un kontaktiem, BATUN bija iespēja konsultēt jauno Baltijas valstu valdību pārstāvjus diplomātiskajos jautājumos, organizēt tikšanās ar ārvalstu diplomātiem Ņujorkā un Ženēvā, iesaistīties Baltijas valstu uzņemšanā ANO, kā arī atsevišķi BATUN aktivisti turpināja darbu atjaunoto Baltijas valstu diplomātiskajos dienestos.

# DEVIŅU LATVIJAS MUZEJU KOLEKCIJA: SIBĪRIJAS VĒSTULES UZ BĒRZA TĀSS

**Agrita Ozola**

Tukuma muzejs, Tukums

agrita.ozola@tukumamuzejs.lv

**Ievads.** UNESCO programmas “Pasaules atmiņa” Latvijas nacionālajā reģistrā nominācijā “Sibīrijā rakstītas vēstules uz bērza tāss” pavisam ir 45 vēstules: 2009. gadā iekļautas 19 vēstules; 2013. gadā nominācija papildināta ar 24 vēstulēm; 2017. gadā – ar vēl divām. Vēstules uz bērza tāss glabājas deviņos Latvijas muzejos: Aizkraukles Vēstures un mākslas muzejā, Daugavas muzejā, Jēkabpils Vēstures muzejā, Madonas Novadpētniecības un mākslas muzejā, Latvijas Okupācijas muzejā, Latvijas Nacionālajā vēstures muzejā, Rakstniecības un mūzikas muzejā, Talsu Novada muzejā un Tukuma muzejā.<sup>11</sup> 2021. gadā iecerēts nominācijas papildinājumam Latvijas nacionālajā reģistrā pieteikt vēl četras vēstules no Latvijas Okupācijas muzeja krājuma. Līdzīgas vēstules identificētas arī Igaunijā (29 vēstules Igaunijas Okupācijas muzejā) un Lietuvā (29 vēstules 11 institūcijās). 2017. gadā tika sagatavots un iesniegts Latvijas, Lietuvas un Igaunijas kopīgs pieteikums UNESCO programmas “Pasaules atmiņa” starptautiskajam reģistram, kas netika iekļauts reģistrā tā nepietiekamā nozīmīguma dēļ.

**Darba mērķis.** Noskaidrot, kādu nozīmi vēstulēm uz bērza tāss piešķīra to autori un adresāti, ko tās nozīmēja viņu mantiniekiem, kā tās vērtē muzeju darbinieki, UNESCO Latvijas Nacionālās komisijas eksperti un plašāka sabiedrība; kā mainījusies ir vēstuļu loma pēc to iekļaušanas UNESCO programmas “Pasaules atmiņa” Latvijas nacionālajā reģistrā.

**Materiāli un metodes.** Pavisam pētītas 49 vēstules uz bērza tāss, ko GULAG stingra režīma labošanas darbu nometnēs un nometinājuma vietās Sibīrijā ir rakstījuši 15 politiski represēti Latvijas un Lietuvas iedzīvotāji un sūtījuši saviem tuviniekiem vai domubiedriem. Pētījumā lietotas muzeoloģiskās pētniecības metodes, izzinot Sibīrijā rakstīto vēstuļu uz bērza tāss diahronisko (izcelsmes un vēsturisko apstākļu) kontekstu un arī sinhrono kontekstu – nozīmi sabiedrībā pēc to nonākšanas konkrētā muzejā un iekļaušanas nacionālajā reģistrā.

**Rezultāti.** Sibīrijā rakstītas vēstules uz bērza tāss tika iekļautas katra konkrētā muzeja krājumā kā īpašas nozīmes nesēji, kas saistīti ar padomju režīma represijām un kalpo kā to pierādījums. Autori šīs vēstules rakstīja, lai sazinātos, lai uzturētu cēribu un arī pretestības garu, lai justos vienoti, lai paustu mīlestību un lai saglabātu savu patību. Vēstules tika atlasītas no Nacionālā muzeja krājuma pēc konkrētiem kritērijiem, kas noformulēti UNESCO Latvijas Nacionālās komisijas nolikumā par nomināciju iekļaušanu nacionālajā reģistrā. Tādējādi deviņi Latvijas muzeji ir radījuši īpašu kolekciju, kuras priekšmetus vieno kopīgas pazīmes: materiāls – bērza tāss, autori – politiski represētas personas, radīšanas vieta – GULAG nometne vai nometinājuma vieta, reģions – Sibīrija, radīšanas laiks – no 1943. līdz 1965. gadam, darināšanas tehnika – rokkraksts.

**Secinājumi.** Šīs kolekcijas galvenā īpašība ir komplementaritāte, jo saturiskā, vēsturiskā un zinātniskā vērtība katrai atsevišķai vēstulei pieaug kontekstā ar pārējām vēstulēm. Katra vēstule ir ne tikai katra autora garīgā spēka apliecinājums, bet arī vērtīgs vēstures avots un mazs pierādījums 1941. un 1949. gadā veiktajam genocīdam pret Latvijas un Lietuvas iedzīvotājiem, kas kopā ar citiem avotiem ir izmantojams Latvijas vēstures pētniecībā. Šai kolekcijai ir komunikatīvs raksturs; tai ir liela nozīme muzeju – vēstuļu glabātāju – komunikācijā ar sabiedrību, uzsverot to nozīmību latviskās mentalitātes uzturēšanā un vispārcilvēcisko vērtību aktualizācijā.

<sup>11</sup> Ozola, A. Sibīrijā tapušas vēstule uz bērza tāss. Rīga: Tukuma muzejs, 2018, 264 lpp.

# LATVIJAS UNIVERSITĀTES MUZEJA LU STUDENTU AKADĒMISKO MŪŽA ORGANIZĀCIJU APAKŠKOLEKCIJA: UNIKĀLĀKIE PRIEKŠMETI UN NĀKOTNES PERSPEKTĪVAS

**Rūdolfs Rubenis**

Latvijas Universitātes Muzejs, Rīga  
rudolfs.rubenis@lu.lv

**Ievads.** Pēc LU Muzeja reorganizācijas darbojas vienots LU Muzejs ar vairākām tematiskām kolekcijām. Ieviešot pārmaiņas, LU Muzeja LU vēstures kolekcijā ir izdevies izveidot no visiem pieejamajiem LU studentu akadēmisko mūža organizāciju priekšmetiem atbilstošu apakškolekciju, kuras apjoms ir aptuveni vairāk nekā 700 priekšmetu. PSRS okupācijas laikā LU studentu akadēmiskās mūža organizācijas bija aizliegtas, tās locekļi represēti vai devušies trimdā uz Rietumiem, to īpašumi nacionalizēti, pārveidoti, kā arī organizāciju materiālās vērtības (regālijas, dokumenti, fotoliecības u. c.) iznīcinātas, pazudušas, nonākušas citos muzejos, arhīvos vai citu personu privātkolekcijās. Apakškolekcijas izpētē tiek lietotas gan vēstures zināšanas, gan personīgā pieredze ar LU studentu akadēmiskajām mūža organizācijām.

**Darba mērķis.** Balstoties uz pētniecisko publikāciju bāzes, sniegt ieskatu par LU Muzeja LU Studentu akadēmisko mūža organizāciju apakškolekcijas muzejiskajiem priekšmetiem, kas laikposmā no 2018. līdz 2020. gadam izmantoti pētnieciskajā darbā, uzsverot nākotnes perspektīvas citu priekšmetu izpētē.

**Materiāli un metodes.** Pētnieciskajā darbā tiek izmantota aprakstošā metode, lai izveidotu strukturētu stāstījumu tematiskā secībā, izvēloties konkrētus pētītos muzejiskos priekšmetus, ņemot vērā tā pētniecisko un vispārīgo aktualitāti.

**Rezultāti.** Apkopojot attiecīgo LU Muzeja rubriku (Mēneša priekšmets, Zem lupas un LU Simtgades atklājums) rakstus, izdevies izveidot kodolīgi strukturētu priekšlasījumu, kurā izdarītie secinājumi palīdzēja noformulēt jaunus perspektīvākos pētniecības virzienus LU Studentu akadēmisko mūža organizāciju apakškolekcijas priekšmetu izpētē.

**Secinājumi.** Balstoties uz pētniecisko publikāciju bāzes, pētnieciskajā darbā pamatā izmantoti muzejiskie priekšmeti, kas piederīgi pie studentu korporācijām, studentu konkordijām un studentu biedrībām. Pētnieciskais darbs notika paralēli ar pašas apakškolekcijas izveidošanu, kas ilga aptuveni pusotru gadu. Katra attiecīgā priekšmeta izpēte aizņēma 1–3 mēnešus. Izveidojot un apzinot LU Studentu akadēmisko mūža organizāciju apakškolekcijas priekšmetus, ir iegūts vairāk muzejisko priekšmetu turpmākai pētniecībai. Par sevišķi neizpētītiem jāatzīst studenšu korporāciju priekšmeti, kas pamato nepieciešamību veikt pētniecisko darbu, izveidojot publikāciju LU Muzeja rubrikai vai kādam citam resursam, piemēram, žurnālam *Universitas*. Jāturpina arī pētnieciskais darbs ar pārējiem studentu korporāciju priekšmetiem, kas sistematizēti, kā arī nepieciešams sākt kreiso (marksistisko) studentu organizāciju priekšmetu sistematizāciju pētnieciskajam darbam nākotnē.

# LATVIJAS UNIVERSITĀTES STUDENTU PAGRĪDES DARBĪBA VĀCU OKUPĀCIJAS LAIKĀ (1941–1944): GUSTAVA CELMIŅA UN ĀDOLFA ŠILDES PIEMĒRI

**Rūdolfs Rubenis**

Latvijas Universitātes Muzejs, Rīga  
rudolfs.rubenis@lu.lv

**Ievads.** Latviešu nacionālistu organizācijas “Pērkoņkrusts” darbība Latvijas vēstures pētniecībā vērtēta ļoti pretrunīgi, jo vēstures interpretāciju ietekmējušas varas maiņas 20. gadsimtā. Par “Pērkoņkrustu” joprojām pastāv dažādi mīti, kas sarežģī izpratni par pašu organizāciju un tās lomu Latvijas vēsturē. “Pērkoņkrustu” uzskata par galēji labēju ekstrēmistisko organizāciju, kas gribēja likvidēt Latvijas parlamentāro iekārtu un izveidot nacionālistu diktatūru, vai par nacionālu pretošanās kustību, kas apvienoja Latvijas Universitātes (LU) studentus un absolventus, kuriem nebija pieņemama nedz PSRS, nedz nacionālsociālistiskās Vācijas okupācija, vai par kolaboracionistiem, kuri palīdzēja nacionālsociālistiem padzīt PSRS karaspēku no Latvijas, nodrošinot vācu okupācijas varu un saredzot iespēju atkal legāli darboties. Nekritiski vērtēta arī “Pērkoņkrusta” saistība ar latviešu studentu korporācijām, radot vispārīgāku par visiem korporantiem kā politiskajiem ekstrēmistiem.

**Darba mērķis.** Balstoties uz avotu un zinātniskās literatūras bāzes, kritiski izvērtēt Gustava Celmiņa un Ādolfa Šildes politisko darbību vācu okupācijas varas apstākļos laikposmā no 1941. līdz 1944. gadam.

**Materiāli un metodes.** Vēstures pētnieciskajā darbā tiek izmantota hronoloģiskā (ģenētiskā) metode, lai veidotu vēstures aprakstu hronoloģiskā secībā, skatoties G. Celmiņa un Ā. Šildes kontekstā. Salīdzinošā metode, lai uz avotu (memuāriem un dokumentiem) un zinātniskās literatūras bāzes (monogrāfijām un rakstiem) veidotu faktu sintēzi par G. Celmiņa un Ā. Šildes lomu LU studentu pagrīdes darbībā vācu okupācijas laikā, izvērtējot dažādas laikabiedru un pētnieku atziņas par pētāmo problēmu.

**Rezultāti.** Uz avotu un zinātniskās literatūras bāzes ir izdevies sintezēt dažādos vēstures faktus, lai strukturēti hronoloģiskā secībā izveidotu kritisku zinātnisko analīzi par G. Celmiņa un Ā. Šildes politisko darbību vācu okupācijas laikā, gan izmantojot pašu okupācijas varu kā situatīvo sabiedroto, gan cīnoties pret to, uzturot spēkā neatkarīgas Latvijas valsts ideju.

**Secinājumi.** Kritiski izvērtējot avotos un zinātniskajā literatūrā sniegtās atziņas, “Pērkoņkrusts” vācu okupācijas laikā ievēroja principu “mana ienaidnieka ienaidnieks ir mans draugs”. Tātad pērkoņkrustieši G. Celmiņš un Ā. Šilde vācu okupācijas varu uztvēra kā situatīvo sabiedroto, kas palīdzēja padzīt padomju okupācijas varu no Latvijas, kas iepriekš valsti iznīcināja. Abas personas saglabāja pretvāciskumu, kas līdz pašas “Pērkoņkrusta” biedrības slēgšanai tika iesaldēts situatīvās sadarbības dēļ ar vācu okupācijas varu. Vācu okupācijas varas attieksmē pret “Pērkoņkrustu” arī tika ievērots princips “mana ienaidnieka ienaidnieks ir mans draugs”. Karā pret PSRS nacionālsociālistiskā Vācija izturējās taktiski pret tautām, kas bija smagi cietušas no PSRS okupācijas varas politikas. Tomēr pērkoņkrustieši gribēja iet tālāk uz savu mērķi – atjaunot Latvijas valsts neatkarību. Tas ļoti nepatika vācu okupācijas varai, un pēc “Pērkoņkrusta” slēgšanas abas puses kļuva par ienaidniekiem, pieredzot traģisku likteni.

# HANSA ŠLEŠA DEVUMS LATVIJAS MALAKOFAUNAS IZPĒTĒ

**Mudīte Rudzīte, Māris Rudzītis**

Latvijas Universitātes Muzejs, Rīga  
mudite.rudzite@lu.lv, maris.rudzitis@lu.lv

Malakologs Hans Šlešs (*Hans Schlesch*) dzimis 1891. gadā Indijā, Madrasas provincē. Tātad šogad atzīmējam viņa 130 gadu jubileju. Gliemju faunu viņš pētījis daudzās vietās pasaulē, it īpaši Eiropā.

**Pētījuma mērķis** bija apzināt un novērtēt H. Šleša ieguldījumu malakoloģijas kā zinātnes attīstībā Latvijā.

Pagājušā gadsimta trīsdesmitajos gados H. Šlešs sarakstījis ar LU profesoru Embriku Strandu un 1942. gadā aizstāvējis doktora grādu toreizējā Rīgas Universitātē. Zooloģijas muzejā (tagad LU Muzeja Zooloģijas kolekcijas) glabājas H. Šleša dāvinātie Eiropas gliemju sugu paraugi, kas ir vērtīgi etaloni Latvijas malakofaunas sugu atpazīšanā. H. Šlešs papildinājis muzeja krājumu arī ar eksotisko zemju gliemju paraugiem. Kopā atsūtījis 630 čaulu paraugus.<sup>12, 13, 14</sup>

H. Šlešs aprakstījis 7 zinātnei jaunas sugas un 63 pasugas. Viņam par godu nosaukta viena saldūdens gliemežu suga – *Belgrandiella schleschi* (Kuscer, 1932). Publicējis 214 rakstus dažādos Eiropas valstu zinātniskajos žurnālos. 1932. gadā kļuvis par Kalifornijas Zinātņu akadēmijas Goda biedru, 1938. gadā ieguvis grādu dabaszinātnēs *Dr. scient. h. c.* Čikāgā, 1942. gadā ieguvis doktora grādu dabaszinātnēs *Dr. phil.* Rīgas Universitātē (tagad Latvijas Universitāte), 1950. gadā Zviedrijas Karaliskajā Zinātņu akadēmijā saņēmis Linneja medaļu.

H. Šleša disertācija ir nozīmīgs ieguldījums Latvijas malakofaunas izpētē. Tajā apkopoti visi iepriekš publicētie informācijas avoti par Latvijā sastopamām gliemju sugām, kā arī ekspedīcijās ievāktā informācija par gliemju sugu izplatību 1939. gadā.<sup>15</sup>

<sup>12</sup> Rudzīte, M. 2001. Latvijas malakofaunas vēsturiskie materiāli vietējos un citvalstu muzejos. *Latvijas Universitātes Raksti. Acta Universitatis Latviensis. Zinātņu vēsture un muzejniecība*, 639, 268.–276. lpp.

<sup>13</sup> Rudzite, M., Jungbluth, J. H. 2002. Die Sammlungen zur Molluskenfauna Lettlands und die Beiträge von Curt Krausp, Hans-Jürgen Leep und Hans Schlesch zur Erforschung der lettischen Molluskenfauna. *Malakologische Abhandlungen*. B. 20, Nr. 31. Dresden. 295–311.

<sup>14</sup> Rudzīte, M., Jungblūts, J. H. 2004. Latvijas Universitātes Zooloģijas muzeja sadarbība ar malakofaunas pētniekiem laika periodā no 1919. līdz 1939. gadam. *Latvijas Universitātes Raksti. Acta Universitatis Latviensis. Zinātņu vēsture un muzejniecība*, 661, 119.–122. lpp.

<sup>15</sup> Schlesch, H. 1942. Die Land- und Süßwassermollusken Lettlands mit Berücksichtigung der in den Nachbargebieten vorkommenden Arten. Sonderabdruck aus dem "Korrespondenzblatt des Naturforscher-Vereins zu Riga" LXIV. 245–360.



# ZEMES BAGĀTĪBU PĒTĪŠANAS INSTITŪTA (1936–1946) MATERIĀLI LATVIJAS UNIVERSITĀTES MUZEJĀ

## Māris Rudzītis

Latvijas Universitātes Muzejs, Rīga  
maris.rudzitis@lu.lv

**Ievads.** Latvijā pirmā valsts ģeoloģiska rakstura iestāde (Zemes bagātību pētīšanas komiteja) tika dibināta 1936. gadā. LU Muzejā esošā zinātnes popularizētāja Viktora Grāvīša (1925–2001) arhīva izpētē konstatēts, ka lielu tā daļu veido Zemes bagātību pētīšanas institūta agrīnie, pirmo darbības gadu dokumenti. Šos materiālus, pēc V. Grāvīša teiktā, saglabājis Jānis Greste (1896–1951). J. Greste zināms kā kultūras darbinieks, kam ir ļoti lieli nopelni Latvijas pedagoģijā; viņš ir bijis skolotājs un personisks paraugs apmēram tūkstotim Latvijas skolotāju, arī daudziem rakstniekiem, ārstiem un zinātniekiem. Mazāk zināma ir J. Grestes darbība mūža otrā pusē, kad viņš pievērsās Latvijas zemes bagātībām – bija viens no pirmajiem Zemes bagātību pētīšanas komitejas organizatoriem un darbiniekiem. Muzejā esošie materiāli atklāj šo J. Grestes dzīves posmu.

**Darba mērķis.** Reģistrējot Viktora Grāvīša arhīva materiālus, ir mēģināts tos sistematizēt kopās.

**Materiāli un metodes.** Arhīvā ir apmēram 130 mapes materiālu, katra mape vidēji 2 centimetrus bieza, dokumenti tajās ir sākotnēji tematiski kārtoti, bet laika gaitā šī kārtība pamazām zudusi. Tā kā arhīvs saistīts ar Zemes bagātību pētīšanas komiteju un institūtu, kā arī šīs iestādes darbiniekiem J. Gresti un V. Grāvīti, izmantotas pieejamās publikācijas par Zemes bagātību pētīšanas iestāžu aktivitātēm 1936.–1946. gadā, kā arī J. Grestes autobiogrāfiskie tēlojumi.

**Rezultāti.** Dokumentu kopā atpazīstamas Zemes bagātību pētīšanas institūta veiktās aktivitātes – derīgo izrakteņu ieguves apjomu un atradņu noskaidrošana, Latvijas ģeoloģiskās uzbūves izpēte, izrakteņu un ražojumu specifiskas datu ievākšana, tehniski dokumenti par institūta veiktajām izrakteņu analīzēm, ūdensapgādes dziļurbumiem. 1939. gadā institūts, resp., J. Greste, organizēja Rīgas apriņķa lielo laukakmeņu reģistrāciju, darbā iesaistot (un vienlaikus ieinteresējot dzimtās zemes izpētē) ap 100 skolu, 400 skolotāju un 10 000 skolēnu. Ar J. Grestes scenāriju un klātbūtni tika uzņemta godalgota filma par Latvijas kaļķakmeni (operators V. Pūce). Institūtā tika izgatavoti uzskates līdzekļi skolām par derīgajiem izrakteņiem – 300 komplektu ar 376 paraugiem katrs.

Okupācijas gadi – 1940. un 1941. gads – un kara gadi nepārtrauca institūta darbību – arhīva dokumenti liecina arī par kara laikā veiktiem ģeoloģiskajiem urbumiem Ķemeros (kur bija vācu armijas lazarete) un Liepājas apkaimē. Lielākas pārmaiņas bija 1944. gadā, kad daļa institūta darbinieku devās bēgļu gaitās, uz Vāciju bija aizvests arī institūta inventārs. J. Greste pēc pārtraukuma atgriezās Rīgā un turpināja strādāt institūtā, kas 1946. gadā kļuva par Ģeoloģijas un ģeogrāfijas institūtu. Arhīvā saglabāti arī J. Grestes uzmetumi, ekspozīciju skices, publikāciju manuskripti, arī sadzīviskas piezīmes.

**Secinājumi.** Izmantotie palīgmateriāli palīdz sistematizēt arhīva dokumentus. Savukārt šie dokumenti ir vēstījums par Latvijas ģeoloģijas vēsturei nozīmīgu laika posmu; tie bagātīgi papildina un ilustrē jau zināmos faktus un atklāj jaunas nianses.

# PIRMĀ VISPASAULES LATVIEŠU ĀRSTU KONGRESA NOZĪME PAULA STRADIŅA MEDICĪNAS VĒSTURES MUZEJAM

## Mārtiņš Vesperis

Paula Stradiņa Medicīnas vēstures muzejs, Rīga  
E-pasts: marves@inbox.lv

**Ievads.** 1989. gadā Rīgā notika Pirmais Vispasaules latviešu ārstu kongress, kurā pirmo reizi Latvijā piedalījās arī trimdā dzīvojošie latviešu medicīnas darbinieki. Kongresa darbības laikā Paula Stradiņa Medicīnas vēstures muzejā tika atklāta izstāde “Latviešu ārsti pasaulē”, kā arī speciāli tika dibināti kontakti par iespēju papildināt muzeja krājumu ar trimdā dzīvojošo medicīnas darbinieku personīgajām lietām, īpašu uzsvāru liekot uz bijušās Latvijas Universitātes Medicīnas fakultātes mācībspēkiem. 2021. gadā muzeja rīcībā nonāca docenta Arveda Alkšņa privātā korespondence, kurā tieši apspriesta iespēja par sadarbību ar muzeju.

**Darba mērķis.** Izvērtēt un aktualizēt Paula Stradiņa Medicīnas vēstures muzeja sadarbību ar *Dr. med.* Arvedu Alksni un trimdā dibināto Latviešu Ārstu un Zobārstu apvienību.

**Materiāli un metodes.** A. Alkšņa privātā korespondence, Latviešu Ārstu un Zobārstu apvienības arhīvs Paula Stradiņa Medicīnas vēstures muzeja krājumā, publikācijas par Pirmo Vispasaules latviešu ārstu kongresu. Izmantota vēsturiski salīdzināmā metode.

**Rezultāti.** 1989. gadā Pirmajā Vispasaules latviešu ārstu kongresā piedalījās ap 6000 dalībnieku, starp tiem vairāk nekā 100 dalībnieku no ārvalstīm, pārsvarā Latviešu Ārstu un Zobārstu apvienības biedri. Paula Stradiņa Medicīnas vēstures muzejs aktīvi piedalījās kongresa organizēšanā, kā arī kontaktu dibināšanā ar trimdas tautiešiem, veicinot bijušo Latvijas medicīnas darbinieku materiālu atgriešanos Latvijā, kā arī viņu darbības izpēti un popularizēšanu. Pirmais sadarbības partneris bija *Dr. med.* Arveds Alksnis, kurš kopā ar ģimeni muzejam dāvināja dažādus materiālus par savu tēvu Latvijas Universitātes Medicīnas fakultātes profesoru Jēkabu Alksni.

**Secinājumi.** Pirmo Vispasaules latviešu ārstu kongresu var uzskatīt par vienu no Atmodas laika zīmīgākajiem notikumiem. Pirmo reizi Padomju Savienībā notika pirmais nacionāli organizēts kongress, kurā piedalījās visā pasaulē dzīvojošie latvieši. 1989. gads bija liels pagrieziena punkts Paula Stradiņa Medicīnas vēstures muzeja darbībā, jo apzināti tika sākta krājuma komplektēšana par trimdas latviešu ārstiem, zobārstiem un citiem medicīnas jomas pārstāvjiem, kas joprojām turpinās.

# FRĪDRIHA CANDERA PIEMIŅAS SAGLABĀŠANA LATVIJAS UNIVERSITĀTES MUZEJĀ

**Gunta Vilka**

Latvijas Universitātes Muzejs, Rīga  
gunta.vilka@lu.lv

**Ievads.** Ziņojumā aplūkots, kā norisa raķešu zinātnieka un konstruktora Frīdriha Candra piemiņas saglabāšana Latvijas Universitātes Muzejā laikposmā no 2005. līdz 2020. gadam, pēc F. Candra memoriālā muzeja likvidēšanas Canderu ģimenes mājā un tā pārceļšanas uz Latvijas Universitātes (LU) galveno ēku Raiņa bulvāri 19, zinātnieka Alma Mater.

**Darba mērķis.** Apkopot 15 gadu laikā F. Candra kosmosa izpētes muzeja, vēlāk F. Candra un Latvijas astronomijas kolekcijas paveikto darbu zinātnieka veikuma saglabāšanā un popularizēšanā Latvijā.

**Metodes.** Izanalizētas F. Candra un Latvijas astronomijas kolekcijas darba atskaites, dažādi darba dokumenti, fotogrāfiju arhīvi un publikācijas – gan elektroniskie materiāli, gan fotoattēli un preses materiāli, atsaucis uz notikumiem un pasākumiem muzejā.

**Rezultāti.** F. Candra memoriālā muzeja piespiedu pārceļšana 2004. gadā no Candra ielas 1 uz Latvijas Universitātes galveno ēku Raiņa bulvārī 19 nesa daudz zaudējumu un tikai nedaudz ieguvumu. Var vērot, kā piecpadsmit gadu laikā muzejs centies šos zaudējumus kompensēt un ieguvumus pavairot. Muzejs zaudēja memoriālā muzeja statusu, jo vairs neatradās ar zinātnieka dzīvi saistītajā ēkā. Telpu trūkuma dēļ uz Raiņa bulvāri 19 nebija iespējams pārvietot visu ekspozīciju, bet saglabātā daļa vēl aizvien ir izstādīta gaitenī. Galvenais ieguvums ir LU Astronomiskais tornis, tā iekļaušana muzeja apskatē piesaistīja daudz lielāku apmeklētāju skaitu. Ieguvums ir arī muzeja atrašanās vieta pilsētā – skolēnu un pieaugušo apmeklētāju grupas labprātāk dodas uz Rīgas centru nekā Zasulauku, arī Zinātnieku nakts pasākumi ir plašāk apmeklēti.

Kopš pārceļšanās muzejā noorganizēti vairāki ar F. Canderu saistīti pasākumi, kas guvuši plašu atsaucību. Piemēram, muzeja atklāšana jaunajās telpās 2005. gada februārī, Raķešu nakts 2012. gadā uz zinātnieka 125 gadu jubileju. 2015. gadā konferencē Maskavā tika prezentēts autores sagatavots referāts «Фридрих Цандер и его музей в Риге». 2017. gada septembrī F. Candra un Latvijas astronomijas kolekcija bija pārstāvēta Eiropas Planētu zinātnes kongresa izstādē Rīgā, tā paša gada septembrī muzejā tika atklāta Jura Zvirbuļa kosmonautikas tēmai veltīto akvareļu izstāde, divus gadus vēlāk uz izstādes materiālu bāzes tapa pirmā LU Muzeja sērijas grāmata “Zvirbulis. Kosmoss. Akvareļi”. 2019. gada novembrī muzeju apmeklēja kosmonauts Aleksandrs Aleksandrovš, kas uzdāvināja savu Frīdriham Canderam veltīto grāmata, 2020. gada februārī kosmonauts A. Aleksandrovš un F. Candra un Latvijas astronomijas kolekcijas darbinieki tikās Ventspilī grāmatas “Inženieris Canders” atklāšanā. Bijuši arī F. Canderam veltīti Muzeju nakts un Zinātnieku nakts pasākumi, publikācijas presē, TV un radio raidījumi, kuros muzeja darbinieki stāstījuši par slaveno ridzinieku, raķešbūves pionieri. Kolekcijas darbinieki 2018. gadā recenzēja Gintera Sollingera un Alīdas Zigmundes monogrāfiju “From Airplanes to Rockets – Friedrich Zander and Early Aviation in Riga”.

**Secinājumi.** Ar lielām pūlēm atvērtais F. Candra memoriālais muzejs ir zudis, bet zinātnieka piemiņa, kaut arī mazākā apjomā, tiek saglabāta LU Muzejā, F. Candra un Latvijas astronomijas kolekcijā.

# NEREALIZĒTIE LATVIJAS ASTRONOMISKO OBSERVATORIJU PROJEKTI

**Ilgonis Vilks**

Latvijas Universitātes Muzejs, Rīga  
ilgonis.vilks@lu.lv

**Ievads.** Šobrīd Latvijā darbojas trīs astronomiskās observatorijas – Rīgā, Baldonē un Irbenē. Taču, ja būtu izdevies realizēt visus iecerētos projektus, observatoriju skaits varētu būt lielāks vai arī tās atrastos citās vietās.

**Pētījuma mērķis** bija atrast līdz šim nepublicētus materiālus par nerealizētiem Latvijas astronomisko observatoriju projektiem vai neuzbūvētiem teleskopiem un apkopot tos līdztekus publikācijās atrodamajām ziņām.

**Metodes.** Lai sasniegtu pētījuma mērķi, tika caurskatītas publikācijas un izskatīts liels apjoms Latvijas Universitātes (LU) Astronomiskās observatorijas un Latvijas Astronomijas biedrības (LAB) materiālu LU Muzeja F. Candra un Latvijas astronomijas kolekcijā.

**Rezultāti.** Ir daudz publikāciju par plānoto radioteleskopu tīklu Baldones Radioastrofizikas observatorijā 20. gadsimta 60. gados<sup>16, 17</sup>, taču mazāk ir ziņu par LU vai LAB nerealizētajām iecerēm. Tādas izdevās atrast LU Astronomiskās observatorijas un LAB materiālos.

Drīz pēc LU dibināšanas Matemātikas un dabaszinātņu fakultāte plānoja Ogrē būvēt Centrālo observatoriju. Arhitektūras students Vladimirs Šervinskis 1922. gadā izstrādāja observatorijas projektu ar piecām ēkām un pieciem novērošanas paviljoniem. Projekts bija tik grandiozs, ka tā realizācijas iespēja bija neliela.

20. gadsimta 30. gados astronomiskās observatorijas un citu novērošanas staciju celtniecībai bija izvēlēts zemes gabals pie Juglas ezera. 1938. gadā tika izstrādātas ēku skices un veikts izmaksu aprēķins, teritorijā plānoja izvietot 10 novērojumu paviljonus. Paredzēja, ka te vienkop darbosies dažādu nozaru zinātnieki: astronomi, ģeofiziķi, meteorologi, hidrologi. Plānu realizāciju pārtrauca padomju okupācija 1940. gadā un Otrais pasaules karš.

Vissavienības Astronomijas un ģeodēzijas biedrības Latvijas nodaļa (tagad LAB) 20. gadsimta 50. gadu beigās plānoja Siguldā uzbūvēt divstāvu kupolu teleskopa izvietojšanai. Tā vietā tika uzcelti daudz pieticīgāki novērojumu paviljoni. Pie idejas par plašāku observatoriju biedrība vēlreiz atgriezās 20. gadsimta 80. gados.

20. gadsimta 60. gadu sākumā Latvijas Valsts universitātes (LVU) Astronomiskā observatorija vēlējās iegādāties 45 cm diametra teleskopu un tipveida kupolu tā uzstādīšanai, taču Latvijas PSR finanšu ministrs 1963. gadā atteica finansējumu, kaut arī teleskopa iegāde bija saskaņota PSRS instancēs.

Pieaugošā pilsētas apgaismojuma, transporta radīto vibrāciju un gaisa piesārņojuma dēļ 20. gadsimta 80. gados bija paredzēts pārcelt novērošanas bāzi no LVU Botāniskā dārza uz Ikšķili vai Babīti, taču arī šie plāni nerealizējās.

**Secinājumi.** Pagātnē notikušais vai nenotikušais ir ietekmējis mūsdienu norises, tas attiecas arī uz nerealizētajiem Latvijas astronomisko observatoriju un teleskopu projektiem.

<sup>16</sup> Ikaunieks, J., Petrovs, G. LPSR ZA Astrofizikas laboratorijas radiointerferometra projekts. *Zvaigžņotā Debess. Pavasaris*, 1961, Nr. 11, 29.–34. lpp.

<sup>17</sup> Balklavs A., Cimahoviča N., Ikaunieks, J. Radioastronomija Baltijas republikās. *Zvaigžņotā Debess. Pavasaris*, 1965, Nr. 27, 1.–12. lpp.